

vajcíci poučení o všech jednotlivých sportech ve starověku čtenář v knize nenalezne, ale to není její nedostatek, neboť kdo se bude chtít blíže poučit, snadno z bibliografických poznámek zjistí, po které další vědecké literatuře má sáhnout.

Josef Češka

Karl Hermann Schelkle: *Paulus (Leben — Briefe — Theologie)*. Erträge der Forschung, Band 152. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1981. Stran XVIII + 261.

Pavel z Tarsu, jehož působení představuje spojení biblického evangelia s řeckým jazykem i duchem, je nepochybně ústřední postavou raného křesťanství, v mnohém ovšem spornou. V křesťanských kostelích jsou jeho listy neboli epištoly pravidelně čteny a jejich myšlenky v kázáních dále rozváděny, neboť v křesťanské teologii patří pavlovské ideje k jejímu základnímu obsahu. Z listů, jejichž autorství se v Novém zákoně Pavlovi přičítá, jsou také vzaty normy, podle nichž se v církvi od minulosti po dnešek měří křesťanský život a víra.

Pavlovi, „apoštolu národů“, věnoval K. H. Schelkle přehlednou studii, v níž se nejdříve zabývá literárními prameny o Pavlovi (str. 3—29), načež načrtává Pavlův život a souhrnně charakterizuje jeho dílo (str. 30—75). Jako věhlasný znalec novozákonní teologie pak s přehledem rozebírá listy tradičně připisované Pavlovi (str. 76—152) a jednotně přitom postupuje podle schématu, v němž jsou po bibliografickém úvodu obsaženy stručné kapitoly o příjemci dopisu, o místě a době jeho sepsání, o hlavních myšlenkách v něm obsažených i o vztahující se na něj literární kritice. Sled kapitol není ve všech případech stejný a u těch listů, které K. H. Schelkle v souladu s výsledky kritického vědeckého bádání uznává za pozdější, je vždy alespoň odstavec věnován otázce e autorství.

Za pravé Pavlovy listy považuje Schelkle první list Thessaloňanům (str. 76—80), list Galatanům (str. 80—87), oba listy Korintánům (str. 87—101), list Filippanům (str. 101—109), dopis Filémonovi (str. 109—112) a list Římanům (str. 113—124), kdežto druhý list Thessaloňanům (str. 124—127), list Kolossanům (str. 128—133), list Efesanům (str. 133—139), dva listy Timotheovi a jeden Titovi (str. 139—148) patří již do doby pozdně apoštolské. Pavlův není ani anonymní traktát, tradičně citovaný jako list Židům (str. 148—152), i když jeho obsahová příbuznost s některými kumrán-skými texty (str. 151) může vést k datování do dřívější doby než k roku 90 n. l., jak jej časově určuje Schelkle (str. 152).

Nejvíce místa (str. 153—254) zaujímá v knize Pavlova teologie, konkrétně její starozákonní východiska (str. 155—161), učení o Ježíši Kristu a jeho spasitelském díle (str. 162—185), teologické úvahy o bohu a duchu (str. 185—192), o člověku a světu (str. 192—196), o smrtelném těle a nesmrtelné duši (str. 197—202), jakož i o Zákonu ve smyslu životního řádu a o smrti (str. 202—206). Dále jsou analyzovány Pavlovy etické zásady (str. 206—218), obsahující názory na víru, spravedlnost, svobodu, lásku a manželství, načež se Schelkle v rámci výkladu o formující se církevní dogmatice zabývá Pavlovým učením o církvi, o jejích svátostech — křtu a večeři Páně — i o ostatní liturgii (str. 218—234) a rozebírá Pavlův vztah k judaismu i jeho řešení vzájemného vztahu žido- a pohanokřesťanství (str. 234—246). Posléze se pak zamýšlí nad pavlovskou eschatologií (str. 247—254). Všechny teologické otázky řeší pod zorným úhlem Starého i Nového zákona a přitom víceméně předpokládá Pavlovu závislost na Ježíšově učení, jak je známe z evangelií, zejména synoptických; a to již musí vzbudit oprávněné pochyby.

Pro poznání dějin raného křesťanství je mimořádně důležité zjistit, do které doby spadá Pavlovo apoštolské působení a jaký opravdu byl jeho vztah k prvotní palestinské židokřesťanské obci. Jak je běžné, vychází Schelkle při časovém určování Pavlova životního běhu z relativní chronologie, obsažené ve Skutcích apoštolů, a přitom se také opírá o údaje porůznu roztroušené v Pavlových listech (str. 54—74). Datuje-li podle zmínky Skutků apošt. 18, 12 o L. Iuniu Gallionovi, který byl *proconsul Achaiae* roku 51/52 (srov. Der Kleine Pauly, Bd. II, Stuttgart 1967, sl. 686), Pavlovu „druhou misijní

cestu“ do let 49–52 (str. 67), nelze proti tomu kromě upozornění na problematičnou věrohodnost užitého pramene nic podstatného namítat. Ale datování Pavlovy vazby v palestinské Kaisareji (srov. Sk. ap. 23,12 – 24,27) do let 58–58 (str. 69 a 75) již nerespektuje druhou oporu pro absolutní chronologii, neboť Porcius Festus, který na počátku svého místodržitelského úřadu odeslal Pavla do Říma (Sk. ap. 25,1 – 26,32), se stal prokurátorem Judeje buď roku 54, nebo 56 (srov. PWRE XXII, Stuttgart 1954, sl. 221 n.). Oba zmíněné časové údaje se totiž opírají o Eusebiova Chronika, přičemž arménský překlad klade Festův nástup do roku 54, kdežto spolehlivější Hieronymův latinský překlad do roku 56. Na celkové chronologii Pavlova života, jak ji Schelkle uvádí v přehledu na str. 75, by se ovšem nemuselo mnoho měnit, budeme-li – jak radí P. L. Schmidt (Der Kleine Pauly, Bd. IV, Stuttgart 1972, sl. 1 059) – slova Skutků apošt. 24, 27 „po naplnění dvou let“ vztahovat nikoli na dobu Pavlovy vazby, nýbrž na trvání místodržitelského úřadu Festova předchůdce, jímž byl C. Antonius Felix. Podle toho by byl Pavel zatčen asi o velikonočních roku 55 a o rok později jako římský občan odeslán k císařovu soudu do Říma.

Pavel osobně neznal Ježíše a jeho učení se také podstatně liší od Ježíšových výroků v synoptických evangeliích (str. 163). Schelkle nachází vysvětlení v tom, že Ježíš vyšel z přísného židovského prostředí, kdežto Pavel z diaspory a nadto měl řecké vzdělání (str. 164). Ale je již nanejvýš sporné, můžeme-li v evangeliích slova literárně ztvárněné Ježíšovy osobnosti pokládat za vskutku autentická a paralely mezi nimi a Pavlovými odkazy na „slova Páně“ vysvětlovat jako Pavlovu závislost na tom, co bylo napsáno až po Pavlově smrti a nadto autory, kteří – přímo či nepřímo – znali Pavlovo učení. Sám Schelkle klade sice sepsání evangelií již do let 70–100 (str. 164), ale ani při tomto nízkém datování se novozákonní evangelia nedají charakterizovat jinak než legenda, jejíž ústřední postava hlásá názory živé mezi prvotními křesťany v popavlovské době.

Schelkle tedy metodologicky vychází z tradiční křesťanské koncepce, která v souladu se Skutky apoštolů uznává návaznost Pavlova učení na učení Ježíše, v němž i „apoštol národů“ viděl svého Krista. Avšak přísnější historická kritika ukazuje, že se evangeliální Ježíš Kristus, jehož starší obraz vyrůstal z židokřesťanského radikalismu, postupně stále více stával hlasatelem pavlovských pacifistických a kosmopolitických názorů. Jinak ovšem Schelklova systematická studie přesně vystihuje hlavní rysy původního pavlovského křesťanství a pro svou přehlednost je spolehlivou příručkou k rychlému poučení o jednotlivých Pavlových listech i o hlavních myšlenkách těch listů, které – nehledě k pozdějším přidávkám – mohou být pokládány za skutečné Pavlovo literární dílo.

Josef Česka

Ulrich Berner: *Origenes*. Erträge der Forschung, Band 147. Wissenschaftliche Buchgesellschaft, Darmstadt 1981. Stran VII + 125.

K nejrozpačitéji hodnoceným dílům v celé starokřesťanské literatuře patří bezesporu spisy Origenovy, od starověku obdivované i zatracované. V řeckém originále se dochovala jen jejich část, více jich známe v latinském překladě, zejména Rufinově, Hieronymově a Hilariově. To ovšem s sebou přináší další problémy, zvláště pokud jde o překlady Rufinovy, kterým již současníci kolem roku 400 vytýkali celkovou nepřesnost i snahu purifikovat Origenova problematika nebo dokonce již za bludy prohlášená místa. Origenés, který horečným způsobem tvořil své přetenté spisy v první polovině III. století n. l., nebyl ještě svázán přísnými dogmaty a ve svých traktátech i různých komentářích, exegezích a polemikách dával také různé názory spíše jen k úvaze, než že by je měl všechny jednou provždy promyšlené.

Obdivuhodná Origenova vzdělanost, jeho všestrannost v nábožensko-filozofické tematice, jeho formálně přesná logika i v alegoriích si libující metodologie uváděly po staletí do rozpaků všechny myslivé křesťanské teology, tak či onak vázané ortodoxií. U. Berner však ve své knize o Origenovi neprobírá celé dějiny origenismu, nýbrž podává pouze kritický přehled měnících se hodnocení, jaká o něm lze od XIX. století nalézt v novodobé odborné literatuře.